

EXCURSIÓ
 DE
 LLEYDA À TORTOSA
 PELS RIUS SEGRE Y EBRE.

---

12 al 15 DE MAIG 1883.

La importancia que tant baix lo punt de vista utilitari com pintoresch tenen los rius, que donan la vida á un pays prestantli al meteix temps verdadera bellesa, me féren pensar, en mos freqüents estudis del mapa de Catalunya, en l' interés que tindria una excursió per lo Segre y l' Ebre, comensant á Lleyda y acabant á Tortosa, puix havia de reunir condicions que dificilment se trobarian en altra excursió, si s' aten á que pödrian contemplarse duas antigas ciutats, cada una de las quals conté insignés monuments.

Molt gran era lo desitj que tenia de veure y recórrer lo célebre Segre, ja potent, jo que l' havia vist naixer á la Cerdanya en terra catalana, encar que avuy de Fransa, de

la qual fuig precipitadament, no moderant sa marxa impetuosa fins á la espanyola Llivia. Allí, ja tranquil y plaçant, continua atravessant los prats cerdans, rebent las ayguas de nombrosos rius y xaragalls, que li suministren prou caudal pera que al sortir d' aquella vall, que es son bressol, pugua presentarse robust y abundant de vida á rebre las ayguas que 'l Balira li porta de la lliure Andorra. Y avall sempre, recull y s' emporta cap á Lleyda las corrents de abduas Nogueras y, no content encara ab lo que li dona Catalunya, se troba ab lo Cinca que devalla del nord d' Aragó, pays que guarda encara sa antiga fesomia catalana.

Al peu de la rallana Mequinensa s' uneix ab l' Ebre, perdent son nom, de tal manera, que 'ls qui contemplan l' ampla riuada desde Mora ó Tortosa no poden imaginar que, tal volta, es una corrent enterament catalana la que ha fet d' aquellas ayguas un riu de primer ordre.

Singular semblansa la del riu Segre ab nostra patria aymada. Aquell, com aquesta, devallant dels Pirineus y essent verament catalá, se troba ab lo Cinca, símbol del Aragó que s' uní ab ella, y juntas las ayguas catalanas y aragonesas van á confondrers ab altre riu, perdent allí son nom, encara que portantli la abundancia de llurs caudals.

L' Ebre no es lo riu exclusiu dels castellans, ni dels catalans, ni dels euskars; mes al naixer sent ja la llengua de Castella, la escolta mes endavant á sa dreta, mentres á la esquerra recull los accents de l' euskalerrria; al atravesar lo territorri aragonés, ja no hi troba, com abans, la parla catalana, fins al arribar á Caspe, en que comensa á florir aquesta en una y altra ribera. Ell, en fi, junta y

barreja las ayguas dels paissos castellans, vaschs, navarros, aragonesos y catalans, cosa que no pot dirse de cap mes riu, essent lo símbol mes complert de la unitat espanyola.

Tanta era la correlació que establiren los antichs entre la Espanya y l' Ebre, que Plini diu: que lo nom de Iberia, ab que era coneguda primitivament la península, li donáren los grechs ab motiu d' ésser regada per lo riu *Iber*, origen de riquesas, ja que era navegable desde Varia. avuy Varea (Logronyo), fins al mar.

Obscuré son encara l' origen y procedencia de las paraulas *Iber* é *Iberia*. No 'm proposaré discutir aqueix punt, puix no es aquest l' objecte de la present memoria, mes no es agé á ell indagar l' origen del primitiu nom del Ebre, per lo que, enunciaré rápidamente las principals opinions que s' han sentat sobre las abans ditás paraulas.

En la paraula *Iber*, uns autors hi veuen una procedencia céltica, altres hebrea y altres fenicia. Lo Sr. Bofarull, defensor de lo primer, diu: que la rassa ibérica probablement no ha existit y, si ha existit, fou anorreada per las irrupcions posteriors, de manera que la paraula *Iber*, lo propi que *Tor* y *Tach* unidas al nom de rassa, servian entre 'ls celtas pera indicar la posició de la tribu.

Altres explican la vinguda de Tubal, ó mellor Thobel, á Espanya apoyantse en lo passatge del hebreu Josefo que diu: «Thobelus Thobelis sedem dedit qui nostra ætate iberi vocantur» aixó es, que «Thobel senyalá lloch y morada als tobels á qui nosaltres dihem ibers» y afegeixen que no pot referirse als ibers de la Georgia, sino als espanyols, porque diu abans, que los fills de Jafet se possessionáren de la terra que hi há desde el mont Tauro, dilatantse fins al

riu Tanais, cap á Asia, y en Europa fins á Gadir; per lo tant no pot parlar de la Iberia Oriental, puix no está compresa en lo pays del Tauro al Tanais, mentres tracta de la població europea fins á Cádiz ahont hi havia los ibers espanyols; que després, com los nets de Noé daban son nom á sos descendents y á las terras que ocupavan (1), los espanyols se diguéren *thobels* y la Espanya *thobelia* y que lo nom de thobel se converti després en Yobel, Ibel é Iber.

Altres admeten que los primers pobladors de Espanya foren los thobels, y diuhen que després los hi diguéren *iberi*, paraula derivada del verb hebreu *habar*, que vol dir transposar, anar al altre cantó, perque ab referencia á Sennaar, d'ahont havian partit, estaban al altre cantó del mar. Apoyan aixó en que diuhen que los cananeos diguéren *hebereus* á Abraham, perque estava á l'altra part del Eufrates, y d'aquí la denominació del poble hebreu.

Mes la major part dels orientalistas, entre ells Samuel Boxart, convenen en que foren los fenicis los qui als *thubalitas* los diguéren ibers, derivant aquesta paraula de la fenicia *ebrin*, que vol dir extrem, fi, ó *ibrim* trans-mare, ja perque establerts los fenicis en las costas d'África, la Espanya los hi queya al altre cantó del mar, ja perque, com es sapigut, antigament se considerava la nostra península com lo extrem occident, de modo que Estrabon ja diu que 'l promontori Sacro (actualment cap de S. Vicens) es lo punt extrem de la terra.

Segons aquestas últimas opinions, al Ebre li diguéren *iber* per pertanyer á la terra dels ibers ó Iberia; y es d'

---

(1) Diuhen que lo nom de Medos vingué de Medan, Gomeus de Gómer, Africans de Afro, etc.

advertir que aqueix meteix nom ha portat lo que avuy se diu Rio Tinto en Andalusia, y també lo Rhin, ja que fins allí arribava la gran Iberia ó magna Hesperia.

Concretantnos al nostre Iberus diré qu' es lo mes célebre de lá nostra historia antiga. Cap com ell se veu anomenat tantas vegadas en los historiadors romans y grechs. En lo tractat que féren los romans y cartaginesos marcava los límits de las conquistas d' aquestos. Ell era la base de las operacions dels dos enemichs exércits al estallar la segona guerra púnica. Pacífich espectador de la encarnissada lluyta entre 'ls dos Escipions y Asdrúbal y Magon, vegé las fugitivas hosts de Publio, com abans havia vist en sa desembocadura la derrota de las naus d' Hannon. Aquí tenian fixa la vista los senats de Cartago y de Roma, que cuidava mes de la guerra en la nostra península que en la seva.

Quan los romans fóren ja amos de Espanya, ell era la línea divisoria de las duas desiguals provincias citerior y ulterior en que la dividí lo Senat romá; divisió que subsistí fins al temps d' August.

En quant al Segre, lo *Sicoris* de l' antiguetat, era dels mes célebres de la Tarraconense y frontera dels ilergetas y lacetans.

De sas riberas, diu lo pare Mariana, apoyat en Philistri siracusá, sortíren los sicans, que capitanejats per lo rey Sículo, marxáren al Laci y á Sicilia que conquistáren, d' ahont aquesta illa, que abans se deya Trinacria, per sos tres promontoris, mudá son nom en Sicania ó Siculia y després Sicilia. Mes lo geógrafo Cortés, diu: que no poden ser los sicans riberenys del Segre, porque al descriure Rufo Festo Avieno la costa marítima vehina al Ebre, diu

que entrava en lo mar un riu que dona son nom á la ciutat Sicana, que estava assentada á sa vora, per lo que no pot ser lo riu Sicano lo Segre, sino qu' es lo Cenia.

Jo crech que s' han confós los sículs ab los sicans, que sens dubte eran dos pobles distints, com ho proban los mapas de la geografia antiga que mostran la Sicilia dividida en duas parts, la dels sículs y dels sicans, y donat aixó, bé podria esser que fossen los sículs vinguts de las voras del Segre.

En época posterior, de las riberas del Segre sortian també los exércits que anáren á combatre ab las áligas romanas, y d'aquestas riberas sortí també lo primer crit d'alerta als espanyols que, descuidats y dividits, deixavan caure la seva independència. Indibil y Mandoni comprèngueren massa tart la seva missió; las sevas vacilacions los perdèren y en los camps sedetans foren vensuts aquestos primers mártirs del amor á la patria que respira en los discursos que d' ells nos transmeten los historiadors, y als qui los romans volen representarnos com uns bandolers.

Y en los temps moderns ¿quántas batallas no hi ha hagut aprop del Segre aixís com del Ebre? ¿Cuánta sanch no han begut aquestos rius?

Dispenseume que per tant temps haja molestat la vostra atenció, y, si lo meu mal llenguatge y pobre dicció no vos ha cansat massa, passaré á descriureus la excursió verificada en los dias 12, 13, 14 y 15 de Maig. Molt poch son quatre dias pera poder ferse cárrech d' una extensió tan considerable, pero, en fi, contaré lo que he vist, qu' es l' encárrech que se 'm feu.

Havent comunicat á alguns amichs d'aquesta Associació la idea d' eixa excursió, determinárem executarla. Lo

Sr. Arolas escrigué al nostre il·lustrat delegat á Lleyda D. W. Farrés, demanantli noticias sobre 'l modo de verificarla y havent contestat dit Sr. que quan volguéssem tindriam á punt una barca pera baixar de Lleyda fins á Mequinensa, lo dia 12 de Maig sortírem d' aquesta ciutat, á quarts de nou del matí, los Srs. Arolas, Guasch, Olivó, Farrés, germá del delegat de Lleyda, y l' infrascrit. En pocas horas, mercés al vapor, atravessárem la Catalunya, y arribárem á la estació de la antiga Ilerda. Allí trobárem al dit Sr. Farrés, y deguérem á sa amabilitat un bon dinar que per no perdre temps nos havia fet preparar en la mateixa fonda del ferro-carril; y verdaderament no 'n podíam perdre gayre, puix sols teníam mitja tarde pera visitar la ciutat y los monuments, un dels quals, la catedral antiga, ab un dia enter no 's veu prou bé.

Lleyda, mirada desde 'l ferro-carril un xich abans d' arribarhi, se desplega als ulls del observador en tota sa bellesa especial. A dalt d' un puig bastant elevat se destaca la massa de la catedral románica, convertida en quartel, surmontada per lo gótic campanar. Del seu costat las casas, com una cascada, baixan fins á la vora del riu, que tot murmurant y turbulent s' arrastra al peu de la ciutat.

Entrárem á Lleyda per la porta de S. Martí, aixó es: donant la volta exteriorment á un tros de la població y pujant l' antich *mons publicus* sobre lo que está assentada la part mes antiga de la ciutat, que per aquest costat encara conserva sos murs, los que han desaparegut per la part de baix. Lo motiu que teníam d' entrar per aquest cantó era lo de arribar lo mes prompte possible á la catedral antiga.

Després de passada la porta de S. Martí, y continuant

per lo carrer del meteix nom, desembocàrem en una plassa, dita dels Quartels, per los que allí hi havia, subsistent encara lo de cavalleria.

No queda cap rastre de la casa dels canonges y de la Universitat que hi hagué en aquesta plassa. La Universitat fou molt célebre en la etat mitjana. Fundada per Joan II subsistí fins á 1717, en que, á causa de la resistencia que oposá Lleyda als exércits del net de Lluís XIV, fou castigada fenli tancar sa catedral y la universitat, que, com la de Barcelona, se trasladá á Cervera. En la Universitat de Lleyda havian estudiat lo papa Calixte III, S. Vicens Ferrer, S. Joseph de Calasanz y molts homes ilustres.

Possehint ja lo corresponent *pase* pera entrar en lo castell, pujàrem la rampa que á ell conduheix y atravessàrem la porta y dos ponts llevadissos, trobantnos davant de la catedral-quartel. No es lo meu ànimo descriure aqueix monument, tant perque ha sigut ja objecte d' altra excursió d' aquesta Associació, com perque qui 'n vulga una bona monografia pot recorrer als molts autors que d' ella han parlat, com lo Pare Villanueva, Piferrer, lo bisbe Marca, Roca y Florejachs y tants altres. ¿Qué podria dir jo al costat de lo qu'ells han dit, ab los meus escassos coneixements y ab lo poch temps que empleàrem en visitarla?

Me concretaré á dirvos que la recorreguérem per tots cantons. Primer visitàrem las naus, que están divididas en dos pisos. Lo superior serveix de quartel; l' inferior de magatzem d' artilleria. Vegérem la preciosíssima porta bizantina dels Infants, una de las mellors del mon en son género. La gòtica dels Apóstols, que dona entrada als claustres, quals archs tapiats y emblanquinats serveixen de casa á una munió de gent bullanguera que han substituït

à sos calmosos anteriors habitants. En l' àbside hi han arreglat una capella ab un altar de tela pintada que serveix d' iglesia á la guarnició. A la esquerra d' aqueix altar hi ha lo sepulcre gòtic de un fill natural de D. Pere 'l Catòlich, que havia sigut canonge de Lleyda. Darrera del àbside se troba una esplanada desde ahont se gosa d' una vista magnífica sobre la horta colindant. Tantas vegadas que la havia atravesada ab lo ferro-carril, no hauria may cregut que al costat meu hi hagués un paisatge tan bell com lo que desde lo castell citat s' ovira: frondosas arbredas, la terra cuberta de vert, lo Segre passant per entremitj y dirigintse ara á la dreta ara á l' esquerra, com indecis del camí que ha de péndrer, grupos de casas per tots cantons, y limitat tot aquest paisatge pel Montsech y 'ls Pirineus al N., al E. lo Montsant y cap al S. extenentse la plana á una immensa distancia.

A la esquerra d'aquest mirador permaneceix encara en peu un edifici que 's creu construit per los goths, que diuhen lo destináren á iglesia, y que servi de palau als reys d'Aragó. Actualment serveix de depòsit d'armas y polvori. En la guerra de la Independencia, estant Lleyda ocupada per los francesos y sitiada per los nostres, un espanyol, que estava ab la guarnició francesa del Castell, prengué foch al polvori ab l'intent de que ab la confusió que aixó produhis entre 'ls imperials, poguéssen los espanyols entrar dins de la població. Los efectes foren terribles, no podent no obstant lograr son objecte 'ls nostres; los canons del castell saltáren á gran distancia, moriren quasi tots los francesos que estavan de guarnició en lo dit castell; moltes casas quedáren enderrocadas, y una de las alas del edifici del polvori saltá á bocins, obrintse esquer-

das en moltes parts. No obstant, per la admirable solidesa de sa construcció no quedà enrunat, com d'altre modo hauria succehit.

Com lo temps no deté may sa inexorable marxa, tampoch podiam entretenirnos nosaltres; per lo que, deixàrem lo castell pera anar á recórrer la població y veure lo més notable que corté.

Tot caminant deploravam tots que una obra d'art d'aquesta válua sia menyspreada y desconeguda com ho es; que á las salmodias y á la olor del incens hajan substituít los cants guerrers y la olor de pólvora; y tots feyam vots pera que algun dia, convenientment restaurada, servesca á un objecte mes idóneo, deplorant que la casa de pau servesca pera la gent de guerra. Més es de desitjar, atenent á la comoditat dels meteixos soldats, que están allí com en calabossos, sense poder tenir cap finestra pera esbargir la seva mirada y distraure llur pensament. Havem de dir, no obstant, que potser ha sigut un bé pera l'art que haja passat aquest monument á poder dels militars, puix tal volta altres haguéran destruí't lo que aquestos han conservat.

Baixant per carrers de molta pendent, arribàrem á la plassa de S. Joan, com es coneguda per los lleydans, á pesar dels que la batejáren de nou ab lo nom de plassa de la Constitució. Fins l' any 1868 existí en aquesta plassa la iglesia de S. Joan, que era una preciosa mostra del art románich. La fatxada que donava á la plassa, era románica, y una de las laterals era purament gòtica, del mellor gust. Molt interessant y digna de conservarse era aquesta iglesia, no sols baix lo punt de vista artistich, sí que també per sa impòrtancia històrica. En efecte, aquí tenian

lloch los consells generals dels lleydans que, quan algun aconteixement posava en perill la llibertat ó las vidas dels habitants de Lleyda, eran convocats pels Pahers al toch de la campana de la Seu. Fou així l'any 1340, en que 's reuní lo Consell General al saber que 'l rey Joan II havia posat pres á son fill Cárles de Viana, y tal fou la por que s'apoderá del rey, que fugí de nit, sol, cap á Fraga, ahont hi havia lo príncep y la reyna Joana Enriquez, dona fatal, causa primera de la desastrosa guerra civil que per prop de deu anys feu correr la sanch per Catalunya.

Moltas altrás son las tradicions que podria referir tocant á aquesta iglesia, mes no vull ferme pesat. Sols diré que no n'existeix res ara; son enderrocament es una de tantas *conquistas* de la revolució. Actualment, á un costat de la plassa, s'está construhint una nova iglesia de S. Joan, haventhi hagut precisió, pera aixó, de jirar á terra algunas casas; mes me sembla hauria sigut més breu comensar per lo últim, que no destruir la iglesia, tornarla á edificar y enderrocar las casas, si sols l'objecte que se proposavan era aixamplar la plassa. En la etat mitjana, en la plassa de S. Joan tenian lloch las funcions de toros, torneigs, etc.; era, en fi, com ara, lo cor de la població. Al costat d'aquesta plassa n'hi ha un altra de mes petita, tant, que mes propiament es un carrer. Se 'n diu plassa de la Pahe-
 ria, per existir en ella lo Palau dels Pahers, que tenian atribucions casi iguals á las dels nostres concellers, y com aquestos foren instituits per Jaume I. Los Pahers, ab lo Concell General, que ve á ser nostre Concell de Cent, y altrás juntas ó concells, com los de Coltellades, Prohoms Almudáfars, etc., governavan lliurement la ciutat, no essent nou pera los lleydans lo governarse per ells metei-

xos, puix ja en la época romana era ciutat municipal. Los walis de Lleyda eran també molt independents, y lo qui la rescatá del poder de la mitja lluna, Berenguer lo Sant, li otorgá desseguida furs. L'edifici de la Paheria está molt maltractat pels moderns; s'hi há afegit un segon pis ab una mena de finestras-balcons de molt mal gust, y que contrastan ab la elegancia de las finestras moriscas del primer partidas per duas columnetas molt esbeltas (1). Lo pati interior segueix lo meteix estil, y es també notable, ab unas cartelas de molt bon gust que sostenen la antiga cornisa. Lo saló ahont celebrava las sevas sessions lo concell, que era á la planta baixa, ha sigut transformat en jutjat municipal, y sa destrucció s'ha d'agrahir també á Felip V, que suprimí la paheria.

De la plassa de la Paheria anárem al carrer Major, que, corrent en la meteixa direcció del Segre, va á parar davant de la Catedral moderna. Aquest carrer, desde l'antiguetat ha sigut lo principal de Lleyda. En la época romana hi passava la via Augusta que, partint de Roma, arribava fins á *Cesaraugusta*; y en la etat mitjana constituía ja una de las principals arterias de la població, y era conegut per *Carrera Mitjana*. Avuy es lo punt ahont viuhen las personas mes acomodadas, y ahont hi ha las méllors botigas. Hi ha també la capella de N.^a S.^a de la Arcada, moderna; mes avall la Comandancia General de la provincia, qual edifici no té res de particular, y després se troba la capella de S. Jaume, construcció que sembla del sigle XIII, respec-

---

(1) A n' aquestas finestras se treys la bandera de la ciutat quan se proclamava lo *princeps namque*, y mentres estava treta la bandera tots los allistats en la milicia havian de tenir llurs armas á la porta de casa seva.

te de la qual hi ha una tradició molt bonica. S. Jaume predicà en Espanya l'evangeli, y ho feu anant de ciutat en ciutat, moltes vegadas à peu. La tradició á que 'm refereixo conta que al sortír una nit de Lleyda pera anar á Saragossa, en lo meteix lloch ahont ara hi ha la capella del seu nom, se clavá una espina al peu, per lo qual tingué de sentarse pera traurerse-la, y llavors los ángels baixáren ab fanalets pera ferli llum, puix era una matinada completament fosca. Prenent origen d'aixó, aquest lloch s'ha denominat desde l'antiguetat *Peu del Romeu*, y posteriorment s'hi edificá la capella. Cada any per S. Jaume van á visitar-la los noys, portant fanals de paper encesos en recort de la tradició. En lo *Peu del Romeu* era ahont generalment clavavan los nobles los cartells de desafiament.

Al davant de la capella de S. Jaume hi havia lo convent de S. Agustí, en qual lloch hi ha ara un café. En lo convent de Trinitaris que hi havia al N. de Lleyda, després de la expulsió dels frares s'hi establí un teatre, que 's cremá l'any 1876. Llavors s'agitá l'idea de construirne un de nou, comensantse las obras al efecte, pero tinguéren de pararse per falta de fondos, quedant Lleyda sens altre teatre que el dels Camps Eliseus, ahont nos dirigirem desseguida.

Pera aixó tinguérem que atravessar lo pont de pedra, qual construcció data probablement del sigle xii; empero tres dels archs s'enfonsáren en la nit del 25 de Juny del any 1866, y desde aquella época hi hagué tan sols un pont de fusta, fins que en 1875 se contruhí lo de ferro actual sobre 'ls restos del de pedra.

Poch després de deixat lo pont, se troba la entrada dels

Camps Elíseus, que son jardins dignes de la ciutat, ahont hi ha bonichs passeigs deliciosament ombrejats y jardins plens d'olorosas flors. Es lo passeig mes favorescut dels ilerdenchs, y lo teatre que hi ha dintre dels jardins está també molt concorregut al estiu. Los Camps Elíseus ocupan part del lloch ahont existia l'arrabal denominat de *Cap-pont*.

Al regressar vejérem ja encesos los llums eléctrichs que s'inauguravan aquell dia á Lleyda en la Rambla de Fernando, qu'era lo mellor passeig quan no hi havia los Campos Elíseus. Aquest cantó de la ciutat es lo que ha sofert mes en los setis que aquella ha tingut. Quan las guerras entre Jaume lo Desdixat y Ferrant I, los partidaris del primer atacáren la ciutat per aquesta banda y los sitiats se defensáren fent us, segons se creu, per primera vegada, de bombardas. Mes endavant, quan la guerra de successió, l'exércit dels Borbons assaltà per aquí la població y per aquí entráren també los francesos en 1810, defensant los lleydans lo terreno pam á pam.

Arribats á la plassa de S. Joan prenguérem altra volta pel carrer Major, y acabat aquest desembocárem en la petita plassa que hi ha davant de la Catedral moderna y del Hospital de Santa María. Aquest edifici, segons la lápida catalana que té á la entrada, á má esquerra, fou comensat á 13 d'Abril de 1854, refundintshi los varis que hi havia abans en la ciutat. Es un senzill edifici gótic. Las dovellas que forman la portá d'entrada tenen mes d'un metre de llargada, y damunt la porta hi ha una bonica imatge de Santa María, dessota un dosseret de molt bona execució.

La Catedral moderna fou comensada en 1761, y acabada en 1781. Vol imitar l'estil corinti. La fatxada principal consisteix en un ante-atri, al qual se puja per duas esca-

las situadas á sos dos costats. Tres grans archs componen lo fróntis, y'l flanquejan dos campanars iguals, units per una balaustrada de pedra que surmonta la cornisa. L'interior consta de tres naus sostingudas per columnas d'ordre corinti, ó mellor compost, y al fons de la nau principal hi ha l'altar major, dedicat á Ntra. Dona de la Assumpció. Lo chor, al mitj de la nau principal, consta de dos rengles de sillons de fusta, de bastant bon treball. Enfront á la porta lateral del chor hi ha lo sepulcre d' Alfons III de Catalunya y IV d'Aragó, de sa muller Na Leonor, qu'estavan abans en lo convent de S. Francisco, y de son fill Ferrant. En aquesta meteixa sepultura hi han los restos de varis nobles catalans: Moncada, Requesens y altres, quals enterraments estavan abans en la catedral antiga. Enclou la Catedral varias reliquias, entre ellas la del Sant Panyal, sobre 'l qual hi ha una tradició interessant.

Havent fet tancar la catedral antiga lo governador Louvigi en 1707, desde aquesta fetxa fins á 1781, en que se consagrà la actual Catedral, servi de tal l'antiga iglesia de S. Llorens, còstruida en duas distintas épocas, puix que la nau central es més antiga que las duas laterals, que pertanyen al sigle XIV.

He consignat fins aquí lo més notable que en quant á art hi ha á Lleyda; no obstant, té mols altres edificis, com son los de la Inclusa, de la Societat literaria y de bellas arts, Germanas dels pobres, Manicomi, Casa del Bisbe, Casa de Misericordia, Institut Provincial, Seminari, iglesias de S. Anton Abat, S. Andreu y altres. Pero com l'objecte d'aquesta memoria no es fer una monografia de Lleyda, sino ressenyar una excursió, dech concretarme á descriurer lo que en lo curt espay de una tarde vejérem.

Per lo demés, en quant á la part artística, poca cosa hi há que veurer, segons noticias, en los edificis que acabo de mencionar.

En la plassa de S. Francisco, y en l' antich convent d'aquest nom, hi há establertas las oficinas del Govern civil, Administració Económica, Correus y Telégrafos y Diputació provincial. Tampoch aquest edifici té res de notable baix lo punt de vista artístich.

Essent ja molt tart, nos dirigírem á la posada de Sant Lluís, y després, á l'hora de la vetlla, no poguent fer altra cosa, anárem al teatro dels Camps Elísseus, ahont actuava una companyia de sarsuela que aquells dias hi havia á Lleyda, representant *La Mascota*.

Lo dia següent al dematí era la hora designada pera deixar á Lleyda. Permeteume que abans de resoldrem á no parlarne mes, diga alguna cosa respecte á su nom y á sa historia.

Alguns diuhen que'l primitiu nom de Lleyda no fou Ilerda, sino Ilutzurda (1), paraula céltica que equival á ciutat dels surdaons, puix diuhen foren los celtas los primitius pobladors. No soch competent pera resoldrer aquesta qüestió; sols sé que, anomenada després Ilerda, fou la capital dels Ilergetas, y probablement los doná lo nom, puix resulta que 'ls ilergetas eran los meteixos surdaons. Després de la mort de Mandoni quedáren subjugats á Roma, y fou Lleyda municipi, essent un dels primers centres de cultura d'Espanya. Los goths hi fundáren un bisbat, y

---

(1) Molts noms de las ciutats de la Espanya antiga comensan per la sílaba *il*, com Ilerda, Illosca, Ilduns. Probablement vé del hebreu *Ilai*, que significa altura.

fou durant la dominació àrabe quan cambià son nom de Ilerda en *Lareda* y lo Sicoris en *Segrim*, segons Cortés, y *Seguirre* segons Pleyan de Porta. Los moros de Lleyda foren vensuts per las hosts de Carlemagne y Ludovich I, y després per las del comte d'Urgell, rey d'Aragó y princep de Catalunya, als quals pagáren parias, mes no fou conquistada definitivament fins al any 1149, en que Ramon Berenguer lo Sant arrancá á la morisma aquesta important població. Lleyda ha sigut sempre bona catalana; ho ha demostrat en la guerra dels deu anys, en la dels Segadors, en la de Successió y en la de la Independencia, en que sufri molt y aguantá varis sitis per la causa del pays.

Després d'aquest paréntesis, continúo. Lo transport per medi de barcas no es gayre comú entre Lleyda y Tortosa, per lo que, lo qui vol fer aquest cami, es necessari se fassa pujar una barca de Mequinensa ó Escarp, lo qual es molt costós, puix tenen que arrastrarla á forsa de brassos, tirant ab una corda desde la vora del riu, y com la corrent del Segre es bastant forta, resulta aquesta operació molt penosa. Gracias á D. Wenceslao Farrés, ne teniam ja una de preparada que havia pujat de las minas d'Escarp, las que de pas pensavam visitar. Ademés del mencionat Sr. Farrés vinguéren ab nosaltres en la barca, pera acompanyarnos fins á Escarp, altres cinch amichs seus de Lleyda, de modo que ab los dos remers y lo tímoner eram catorze personas dins la barca. Tots cremayam d'impaciencia pera confiarnos al noble riu que havia de conduhirnos á la frontera aragonesa y realisar aquest viatge, que era, feya molt temps, una de las nostras mes gratas ilusions. Per fi, á las 9-20, estant ja tot preparat, desamarrárem la barca, ó me-

llor la *pontona*, com ells ne diuhen, y nos llensàrem á la corrent, que ab sa forsa feya ja inútils los rems. Y, en efecte, al cap de poch minuts ja no veyam Lleyda sino á una gran distancia, pero s' presentava en una situació tan bonica que no poguérem retenir un crit d' admiració. Haviam passat pel costat del nou mercat cobert que s' está construint en dita ciutat á la vora del riu, mercat que, segons lo presupost fet, costará trenta mil duros, lo que será una gran mellora, puix actualment está establert en la plassa de S. Joan, enlletjintla molt.

La *pontona* seguía son rápit y dolsíssim moviment, emportántsela lò riu y fentli seguir sas caprítxosas revolts. A la nostra esquerra s' extenia la fértil horta de Lleyda; á la dreta, á poca distancia de la vora del riu, corria una línea de montanyas de no molta elevació, que durá hasta la confluencia ab lo Cinca, separant las vertents d' aquestos dos rius. Aquesta cordillera comensa á Gardeny, montanya composta d' un terreno d' aluvió, á poca distancia al S. de Lleyda, sobre de la qual hi ha un fort. En aquesta montanya hi acampáren los generals de Pompeyo, Petreyo y Afrani, en aquella guerra civil en que lluytavan espanyols contra espanyols, romans contra romans y africans contra africans. Lo general cessariá Favi estava acampat en la confluencia del Segre y del Cinca. Arribá Céssar y atacá als pompeyans, mes encare que de moment cedíren, recobráren prest sas posicions. Llavors esdevingué crítica la situació de Céssar y son exércit, que, tancats entre 'ls dos rius Segre y Cinca, no podian passar endavant, puix privava son pás l' exércit pompeyá, ni tampoch endarrera, á causa dels dos rius que, crescuts ab las plujas, havian arrastrat tots los ponts, vejent arribar al altre

cantó del riu las provisions que de las Galias los hi enviavan, mentres ells morian de necessitat. Difícilment un altre que Cèssar hauria sortit d'un pas tan crítich, mes éll feu construir á tota pressa algunas barcas y lográ passar lo Segre ab part de sas tropas. Prenent després posicions, pogué fer un pont, y allavors, posantse á la ofensiva, ab tal manya y acert se conduhí, que acabá aquesta campanya ab la rendició del exércit d'Afrani. Llavors no hi havia cap fortalesa en la montanya; ségons diu Pleyan de Porta, los primers que n'hi construiren una foren los alarbs, á la qual li diguéren Almoahia Geudeniense. D'aquesta fortificació s'apoderá Ramon Berenguer IV pera atacar á Lleyda, y en ella acampá ab son exércit victoriós. Lo comte cedí aquest castell als templaris, que desde 'l regnat de son antecessor Ramon Berenguer lo Gran havian sigut admesos á Catalunya.

Deixém á Gardeny ab sos recorts y aném endavant. A las 9-20 passavam enfront d'Albatárrech, y poch després nos trovavam en un lloch en qué lo riu passa enfonsat, s'estreny y fa una giravolta tan rápida, que quan baixa poca aygua es un pas bastant difícil. Duas petitas y bonicas cascatas cauhen al Segre. Mes endavant se troba Montoliu á la esquerra, casi enfront del Santuari de Butsenit, que está á la dreta. Está dedicat á Ntra. Senyora; acudeixen á ell gent de molt lluny, puix diuhen hi ha una font que cura las malalties de la vista, y una pedra, que guarda lo capellá, que passantla per los ulls produheix també lo meteix resultat. L'aplech principal es á 8 de Setembre. Aquest santuari existia ja en lo sigle XIII, y, segons sembla, son nom prové de un tal Butsenit, valenciá, que fundá un benefici pera sa conservació. Quan las guerras de Fe-

lip V fou enderrocat, y reconstruït posteriorment, res ofereix de notable en quant a la part artística. Duas illas, una darrera l'altra, están posadas en mitj del riu com pera tancar nos lo pas, mes la barca passá per entre ellas y 'ns trasportá davant de Sudanell (10-15) situat en una petita costa a la esquerra. Un quart després, havent passat altres duas illas, veyém Aleanar al oposat cantó. Desde aquest punt, aconsello al que algun dia fassi aquesta excursió, que no 's descuide de dirigir sa vista cap al N., ahont los Pirineus se destacan del horisó aixecant llurs nevadas testas per entre las del Monsech y de Barbastro.

Continuant lo riu sas curvas, aviat vegérem Torres de Segre, no sens tenir que atravessar per entremitj d' uns *marxants*. No 's crega que aquestos marxants sian gent pacífica que vaja a vendre las sevas mercancías, sino que son unas rocas que hi ha en lo llit del riu, mes que no surten a la superficie, y que, si no se va ab compte, poden destruir una embarcació. Al meu modo d'entendrer, ne deuen dir *marxants* perque l'aygua que ab forsa va a dar contra d'ells es rebutjada, o sia que la fan marxar del seu costat formant com un petit remolí. Eran las 10-45 quan arribavam a Torres de Segre, població quelcom més impórtant que las que fins llavors haviam passat. Está situada a la esquerra, vora meteix del riu, y son nom deu venir d' uns castells o torras de las quals encara n' hi ha alguns restos, entre ells un rampeu que demostra eran unas fortificacions molt importants. Aquí, segons los barometres que portavan los Srs. Arolas y Guasch, haviam baixat 40 metres. Ab l'horisó limitat al N. pels Pirineus, al S. per lo Montmaneu y als dos costats, a poca distancia, per petites sefras, semblava estiguésem en una inmensa

vall llarga y estreta. Desde Torres de Segre, los principals pobles riberenys del Segre, y també del Ebre, tenen una ó duas barcas pera passar d'un cantó al altre del riu; aquestes barcas no van mogudas á forsa de remes, lo que seria cansat, y á vegadas perillós, sino que las mou la forsa meteixa del riu. Al efecte se posan las barcas ab la proa girada de cara á la corrent, la qual determina son moviment.

Deu minuts després de Torres se trova Soses, per lo que no pecan de massa exactitut los mapas que colocan Soses davant meteix de Torres y fins quelcom mes al N., puix deu minuts ab la velocitat que portavam representan prop de 2 kilòmetres. Mes endavant, també á la dreta, vegérem una petita serra que es anomenada l' *apotecaria dels Moros*. Lo motiu d' aquest nom no se quin sia; podria ser que s' hi criessen algunas plantas ó contingués son terrer algunas substancias propias pera la medicina. Abans d' arribar á Aytona se troban unas rompents tant fortas que obligan á marxar de bolina, tenint que apretar los remes. A las 11 25 Aytona 's mostrava als nostres ulls, ensenyantnos tant sols, com á recorts de sa passada historia, algunas torras mitj enderrocadas.

Ah! si poguéssen parlar aquestas torras abatudas per la dalla del temps ó la má dels homes! Potser nos contarian la entrada que hi féren Guillem de Moncada y lo comte d' Urgell quant expulsáren pera sempre als moros d' Aytona, aixís com de Gebut, vilatge alarb del qual no n' ha quedat cap rastre. Potser nos podrian donar algun detall sobre l' infortunat Cárles de Viana, que fou tancat en lo castell d' Aytona, després castell senyorial dels marquesos d' aqueix nom.

En temps mes remots, en aquells temps que están encara encuberts per las nebulositats del dubte, trobarém que en aquest lloch es ahont l' infame Perpenna consumá lo seu criminal atentat contra la vida de Sertori (1). Veient Metelo y Pompeyo que ab armas legals no podían acabar ab Sertori, pregonáren lo seu cap, lo que feu posar sobradament desconfiat y mal humorat á Sertori, veient traidors en tots los qui 'l rodejavan; no obstant, poch s' esperava que la traició vingués de part de son segon, d'aquell á qui en son t'estament nombrava hereu y successor. En efecte, Perpenna, mogut per l' enveja, tramá una conspiració, y en un convit en que hi féren anar á son capdill, acabáren ab éll. Dels espanyols no n' hi hagué cap que prengué part en aquest assassinat; y aquella guardia sertoriana de devots, composta exclusivament d' espanyols, que havia jurat no sobreviure á Sertori, cumplicí son jurament matantse los uns als altres.

Aytona está, pot dirse, á cosa de la meytat del camí que deviam fer aquell dia. Després d' aquesta població lo paisatge es mes erm que no 'l que deixávam á la nostra espalla. Sobre d' una petita eminencia se veu la ermita moderna de S. Joan d' Aytona, y mes endavant las montanyas de Serós ó de Fraga, que está situada al altre cantó d' ellas, sobre una de las quals s' aixeca la ermita de S. Salvador de Torrent. «*S. Salvador de Torrente—principio de la ribera—Bujaraloz y Candasnos, —Peñalba en medio se*

---

(1) Lafuente : *Historia General de España*. Alguns diuhen que Etorca, que es lo lloch ahont los historiadors romans senyalan l' assassinat de Sertori, no correspon á Aytona, sino á Osca, y altres diuhen que es Benifayá.

queda.» A las 12 pasavam davant de la barca de Serós, poble que posseheix una bonica horta y ahont se produeixen molts tomátechs que 's transportan á varis punts de Catalunya. Després d' una revolta, lo riu, qu' es aquí molt ample, passa per davant del convent de franciscans de Minganya, al entorn del qual hi ha també una bona horta (12-20). Deixárem també á la dreta las runas d' un castell, y poch després las del convent d' Escarp qu' está aprop d' una bonica salzereda. Lo Segre pren aquí una direcció de E. á O. tirant pel camí mes dret pera anar á rebre lo Cinca, que, dividit en dos brassos, dona sens remor ni recansa la seva aygua al Segre (12-50).

L' espectacle que en la confluencia dels dos rius s' oferi á la nostra vista, quedarà eternament grabat en ma memoria. Es dels mellors que vegérem en aquesta magnífica excursió. Al N. la blanca massa de la Maladetta, de quals neveras semblava se desprengués lo Cinca, venint directament á abocarse al Segre, passant pel costat de Fraga que com una tacanegra se 'ns apareixia á una grand distancia. Al S. estava lo poble d' Escarp, y limitavan l' horisó las montanyas de Montnegre y de las minas d' Escarp, pobladas d' hermosos arbres. L' aygua del Cinca es molt clara y transparent, de manera que en diversos punts de son trajecte sa meteixa transparencia fa creure es menor sa profunditat; y aixó ha ocasionat desgracias á molts que, al volerlo passar al gual, s'han trovat que l' aygua 'ls cubria, per lo que la gent del poble acostuma á dir: *Cinca traydora—les pedres se veuhen—la mort á la gola.* Desseguit que 'l Segre ha rebut las ayguas del Cinca, pren una direcció S S E. y son caudal d' aygua es verament considerable; es casi un riu de primer ordre, arribant

en alguns punts á alcançar 16 pams de profunditat. Sa corrent es molt mes suau, de manera que tinguérem de usar dels remes abans d' arribar á las minas de lignito, ahont desembarcavam á la 1-10.

Lo Sr. Cardellach, enginyer de las minas, nos estava ja esperant, y 'ns feu los honors dels seus dominis, ab la més exquisida amabilitat.

Després de desembarcar, s'ha de pujar una petita costa que condueix á una esplanada, ahont hi ha la casa del senyor Cardellach y altres anexas, y varis cossos d' edifici pera depósitos del carbó y fàbrica de ciment, puix actualment la producció d' aquest no es menor que la del carbó, que no baixa de 400 toneladas anuals.

En lo dinar ab que 'ns obsequiá 'l Sr. Cardellach regná la mes gran armonía, y 's brindá per la prosperitat de las minas, per la causa catalanista y per aquesta ASSOCIACIÓ, de la qual es soci delegat lo Sr. Cardellach fa ja algun temps. Després de dinar, anárem á visitar las galerías subterràneas, d' ahont s' extrau lo mineral. Tenen totas plegadas una llargada de 5 kilometres, dels quals ne correspon prop de un á la galèria principal; las demás se creuhan en varias direccions, ab distintas sortidas al exterior. Als qui estém acostumats á viure al ayre lliure nos causa una penosa impresió lo veure, á favor d' una escassa llum, los minayres ennegrits y 'ns sembla impossible que aquella gent pugua passar tota la vida en las entranyas de la terra, sense mes esperansa que treballar eternament; mes se diu que élls prefereixen son ofici á treballar lo terror, ab lo sol al estiu y la neu al hivern, lo que, certament, no sufreixen. Mentres estava fent las anteriors consideracions, me cridá l' atenció una remor

com de campanetas, acompanyada d' un soroll sort que s' anava acostant, y casi abans de tenir temps de preguntar lo que era, passá pel nostre costat ún vagó ple de gent tirat per un cavall. Es un tranvía que desde lo poblè de la Granja d' Escarp passa per las galerías de las minas com en un túnel, atravessant la montanya fins anar á trobar los edificis y desembarcadors de las meteixas, d' ahont veniam nosaltres. Mes endavant, trobarem altres vagons plens de carbó, tirats per animals, que portan lo mineral al embàrcader, per lo qual casi totas las galerías tenen los seus rails que, desde la explanada de las minas, baixan en plá inclinat fins al riu, ahont las barcas carregan lo mineral cap á Tortosa.

Aquestas minas, propietat del Sr. Girona de Barcelona, desde l' any 35 se venen explotant; mes escassos han sigut sos productes fins d' uns set anys ensá, en que s' ha encarregat d' ellas lo Sr. Cardellach, qui ha donat molt desenrotllo á la explotació, havent sigut, també, lo primer que explotá lo ciment que, després d' extret, se fabrica allí meteix, lo que tingüérem ocasió de presenciar, puix, malgrat de que era diumenge, lo Sr. Cardellach havia fet anarhi la meytat dels treballadors pera que poguésem véureho.

Generalment hi ha de 140 á 150 obrers entre homes y donas, que viuhen en sa majoría en lo poblè de la Granja d' Escarp. La temperatura es molt elevada en aquest lloch, tant que al estiu arriba á 40° á la ombra, de manera que, á vegadas, no poden cullirse las eynas de treball, de ferro, perque materialment creman. L' altura que té aquí 'l riu sobre 'l mar es d' uns 80 metres, de sort que, estant Lleya á 150, haviam baixat desde aquest punt 70 metres

Lo nostre intent era anar á dormir á Mequinensa aquella nit, mes lo Sr. Cardellach nos instá tant vivament perque 'ns quedéssem, ponderantnos las incomoditats que tindriam de sufrir en aquell poble, que, per últim, resoluérem fer us de sos oferiments, que no sabrém com agrahirli.

Abans de que 's fes fosch, alguns dels excursionistas volguérem anar á trepitjar terra aragonesa, com ho es la del altre cantó del Segre, que desde sa confluencia ab lo Cinca fins á trobar l'Ebre, serveix de línea divisoria entre 'ls antichs reyalmes d' Aragó y Catalunya, quals terras corresponen avuy á las provincias de Lleyda y Osca. L' altre cantó del riu, que, com dich, atravessárem, es un terror baix y arenós, degut sens dupte á las periódicas inundacions d' aquell. Al regressar d' aquesta petita excursió, trobárem já als nostres companys, que s' havian quedat á las minas, disposats á aprofitar la hospitalitat del senyor Cardellach y davant d' un bon sopar.

Al dia següent, á las 6-25 del matí, nos tornavam á embarcar, després d' haver descansat perfectament, gracias al Sr. Cardellach, qui portá sa amabilitat á volguernos acompanyar fins á Mequinensa. Nos conduhia la meteixa pontona de las minas, que abans nos havia dut, y á qual barquer contractárem fins á Tortosa. Aquest dia lo vent nos venia de proa, lo que, junt ab la menor forsa de la corrent, feya que anéssem molt més poch á poch que 'l dia abans.

Las riberas del Segre, en aquesta encontrada, ofereixen un contrast molt notable: mentres las de la esquerra, corresponents á Catalunya, son ufanosas y cubertas d' arbres que coronan també las próximas montanyas, las

aragonesas de la dreta son sumament ermas, vegentshi escassament un arbre que destaque d'aquella massa callissa. També á poca distancia del riu hi ha montanyas poch elevadas, entremitj de las quals passa lo camí carreter que va de Fraga á Mequinensa. Abans d'arribar á aquesta vila, se veu lo punt ahont los habitants prenen l'aygua de la acequia pera son us, y al cap de poch, directament al S., se descubreix lo castell de Mequinensa, que

MEQUINENSA.—VISTA GENERAL DEL CASTELL.

Dibuix de D. Jaume Arolas, d'un croquis del mateix.

sembla vulga interposarse entre 'l Segre y l' Ebre, que cau darrera seu; y en realitat apar que 'l curs del riu quede tancat, puix enfront mateix corra una línea de montanyas, y no 's veu per ahont puga tenir sortida. Un poch mes endavant nos ho explicárem, veyent una línea líquida, que era l' Ebre, que seguia paralelament á las montanyas, las que semblava no 'ns volian deixar passar, y en la qual entrava lo Segre, casi perpendicularment, prenent la direcció del primer, ó sia de O. á E. Eran las 6-95 quan

arribavam á la confluencia, y tinguérem que remontar l'Ebre durant deu minuts pera arribar al desembarcader, ahont hi ha moltes barcas de totes midas pera 'l transport. A la ribera esquerra meteixa del riu está assentada Mequinensa, que era antigament una plassa forta molt important; puix, resguardada per dos de sos costats pels dos rius y pel N. per lo castell, molt difícil era la entrada contra la voluntat dels de dintre. Los francesos en 1803 foren rebutats tres vegadas de sos murs. Lo meteix pasá en 1809, fins que en 1810 tingué que rendirse davant forsas inmensament superiors.

L' antich castell feudal de Mequinensa está posat en una encinglada montanya d' una altura de 150 metres sobre l'Ebre, y dominant la vila. Una població agegada als peus d' un castell feudal, me representa als senyors de la etat mitjana que, ab má férrea oprimian á sos desgraciats vassalls. No puch menys de recordar que, segons explica S. Geroni Nysseno, la torre de Babel, lo primer castell, si aixís pot dirse, que hi hagué en lo mon, fou obra de la superbia y del esperit de dominació. Jo meteix m' objecto que no tots los castells se construian ab lo fi ab que 'ls alsáren los Raubritter alemanys, es á dir, pera robar y devastar la encontrada, sino que en molts punts, y en Espanya principalment, eran necessaris pera la defensa; mes sempre la vista d' un castell me recorda la tirania.

Mequinensa, l' antiga Octogesia (1), que també fou teatre de las lluytas entre Céssar y Afrani, fou conquistada

---

(1) Diuen los etimologistas que 'l nom de Mequinensa ve del grech *Eminunkia*, y d' aquí *Mikunsia* y *Mikununsia*; que vol dir la meitat de la unsa, que equival á Octo, d' ahont Octogesia.

per Alfons lo Batallador d' Aragó als moros, y tornada á recuperar per aquestos, després de la desfeta del rey d' Aragó en lo siti de Gallica Flavia, avuy Fraga, essent definitivament arreballada á la mitja lluna, juntament ab aquella l' any 1153, per D. Ramon Berenguer IV. Lo rey Alfons II d' Aragó la doná en feu al comte Armengol d' Urgell, passant després á Ramon Guillem de Moncada, y per herencia vingué á parar als marquesos d' Aytona y duehs de Medinaceli. Lo castell está ocupat actualment pel ram de Guerra. A éll condueixen unas rampas de molt forta pendent, que pujárem sens tenir compte del sol que 'ns enviava sos raigs abrusadors. Lo terror de la montanya es una calissa argilosa terciaria del período mioceno, lo que li dona un aspecte bastant groguench.

Lo castell actualment no té gran cosa de particular, puix poch'son los restos de la antiga construcció; y la fortificació moderna pera las necessitats de un quartel es bastant insignificant y no respon als avensos d' avuy. L' artilleria se compon de 3 canons de á 13 y dos de á 9, y la guarnició es generalment d' uns 25 homes á las ordres d' un tinent. Lo mellor que hi ha que veurer es lo panorama que desde dalt del castell s' ovira, extenentse la vista per entre onadas de montanyas fins á la Maladetta.

Los dos rius banyan sos peus, y 's veu que 'ls antichs tenian rahó al donar al Segre lo nom de Sichor, del qual se deriva Sicoris, puix Sichor vol dir *lo fangós, lo rojós*, y, en efecte, malgrat d'haver rebut lo Segre las cristallinas ayguas del Cinca, al entrar en l' Ebre, se distingeixen per molt temps las rojas ayguas del Segre de las d'aquest.

Al altre cantó del Ebre hi ha també unas minas de

carbó, de poca importancia, d' un particular; també s' hi véu una fàbrica que 'ns diguéren era de regalesia y una altra de farina.

Després de vist lo castell, baixárem á la població, y á la posada de *Vicente* nos instalárem, procurant pera lo futur, puix fins á Mora, ahont haviam de dormir aquell dia, no

MEQUINENSA.—DETALL DEL CASTELL.

Dibuix de D. Jaume Arolas, d' un croquis del meteix.

hi ha pas fondas. Després visitárem la iglesia, que, mó-
derna com totes las dels pobles que haviam vist, no té
res de particular. Davant de la porta principal, hi ha una
casa ab una portada románica.

A las 10-18, després de despedirnos afectuosament de
nostres companys de Lleyda, que s' entornavan cap á
aquella ciutat, y del Sr. Cardellach, que 'ns renová sos
oferiments, dels quals quedárem sumament agrahts, torná-

rem á prosseguir nostra excursió fluvial y á recórrer las onze lleguas que 'ns separavan de Tortosa.

Després de juntats lo Segre y l' Ebre, passa 'l riu per entre montanyas. Las de la dreta son las de Valldorrera y Roquetas, calissas y sens vegetació; las de la esquerra están tocant al riu, y semblan degastadas per aquest, afectant la forma de pirámides. Al cap de poch, lo riu, que portava una direcció al E., la pren molt pronunciada al S. A las 12 passavam per l' embarcader de la societat «Carbónifera del Ebro.»

Las montanyas son mes cubertas, seguint sempre las voras del riu. Creuhárem per davant del molí d'Almatret y abans d'ésser á Fayó trobárem un molí flotant, especie de barcas-molins que abundan molt en l'Ebre. A Fayó hi arribavam á las 12-20; té una barca de dos cables pera atravessar lo riu, que banya sos peus. Desembarcárem ab l'intent de veure la població, y pendrer café. Es l'últim poble aragonés (provincia de Saragossa) que 's troba; mes la gent parla catalá casi com nosaltres. Com no hi ha res de remarcable que atregués la nostra atenció, á las 12-45 tornárem á fer via. A la dreta, sobre una montanya, se veuhen las ruinas del antich castell de Fayó, y en una altra una torre de senyals ó *entrevistas*, com allí 'n diuhen. Poch després d'haver sortit de Fayó, lo riu gira cap á la esquerra, formant casi un ángul recte, y prop del vértice meteix d'aquest ángul estava situat antigament lo poble; mes actualment está aqueix lloch completament deshabitat, á causa de que era perjudicat de febras; veyentse tan sols alguns enderrochs, als peus dels quals corra á desembocar al Ebre lo riu Matarranya, que, en alguns mapas, vá senyalat equivocadament ab lo nom d'Al-

gás, essent així que l'Algás no es més que un tributari del Matarranya, y precisament desde la confluencia d'aquestos dos rius, fins á trobar l'Ebre, serveix lo Matarranya de frontera entre Catalunya y Aragó; de manera que l'Ebre, que desde Mequinensa separa Aragó de Catalunya, es tot catalá d'ara en avant.

Observárem un altre molí flotant, y deixant á la dreta la ermita de Berrus, entrárem en las *Tornas de Berrus*. Era aquell dia difícil lo pas per venirnos lo vent de proa; per lo que, abans de passarhi, carregárem algunas grossas pedras com á lastre, pera donar mes impuls á la barca. Presas aquestas midas, dos de nosaltres nos posárem al rem pera ajudar, y seguírem avant. Las *tornas* no son més que remolins que forma 'l riu, mes no ofereixen cap perill, anant ab una embarcació quelcom gran, en termes que casi sense adonarnos en passárem lo Remolí, la Fossa y l'augment de la Fossa, y nos trobárem en ayguas més tranquilas. L'aspecte general del paisatge no variava gayre: á la esquerra montanyas ab poca arbreda, y á la dreta serras un poch més baixas, cubertas de matas y oliveras, sobre una de las quals está situada la ermita de Sta. Madrona. Poch després se descubreix lo poble de Ribarroja, en lo qual se veuen alguns restos de fortificacions moriscas, assentat á la vora del riu, y qual nom está bastant justificat per lo color de la terra. Al davant de Ribarroja lo terrer está molt ben conreat, y la bonica horta d'aquesta població demostra la laboriositat de sos habitants. Los aragonesos, als que no deuen inspirar grans simpatias, tenen per costum dir: «*Gente de Ribarroja, gente muy arbitrosa; unos con cañas, otros con visque y otros con garripañas;*» significant que tan bons son pera

guanyarse la vida per medis licits com per los il·licits. Al deixar Ribarroja (las 2-20) lo riu fá una revolta, dirigintse cap á Flix. Se sent un gran soroll abans d'arribar á aquest poble, produhit per la lluyta que empenya lo riu ab unas rocas que interrompen sa tranquila corrent, y forman l'assut de Flix. Y verament, si 'l rocam no logra impedir lo pas al riu, conseguí quan menys no deixarnos passar á nosaltres, y tinguérem d'anar per lo canal que allí s'hi ha construít pera que sia possible la navegació. Aquest punt es deis més bonichs del Ebre. Lo riu, á la esquerra, passa ab estrépit per sobre las ennegridas rocas que, alterosas, alsan son front, creyentse poder aturar las ayguas que

FLIX.—L'EBRE.

Dibuix de D. Jaume Arolas, d' un croquis del meteix.

mes endavant s' allunyan satisfetas d' haver vensut. Lo canal per ahont travessárem, quals ayguas están silenciosas y com avergonyidas de no poder pendre part en la lluyta; las voras cubertas d' hermosos arbres d' espléndit fullám; y allá al fons l' emblanquinat castell de Flix y las negras casas del poble, forman un panorama encantador. A las 3-20 arribayam á la exclusiva, formada d' un doble sistema de comportas, desembarcavam y anavam á córrer

la població, deixant que la barca seguis lo riu, que aquí dona una gran revoltá al entorn de Flix, quedant lo poble com en una península; de sort que nosaltres, atravessant la vila y anant á rébrer la barca al altre cantó, tinguérem d'esperar encara un bon rato.

La població es mellor que las que fins llavors haviam vist, y s'hi troban algunas casas senyorials, com las de D. Vicens de Castellet y D. Ventura Oriol; aquesta última ab bonicas finestras góticas. La iglesia pertany á la época

FLIX.—IGLESIA.

Dibuix de D. Jaume Arolas, d' un cróquis del meteix.

de transició del románich al gótich, y es notable la finestra ogival que hi ha al costat de la porta d'entrada.

Després de recorreguda, anárem al embarcader á esperar la barca, que, semblant á un colom blanch, anava acostantse.

A las 4-30 deixávam als de Flix, que com los de Fayó nos prenian per enginyers, y `ns demanavan la prompte

construcció del canal pera regar, lo que preténen ab molta rahó, puix es verament sensiblè que l'immens caudal del Ebre se 'n vaja al mar sense que ab prou feynas se n' aprofite ningú.

Desde Flix comensa la part més bonica de la nostra excursió; los paisatges son més pintorescos, las montanyas més elevadas, lo riu més magestuós. A la dreta, y á distancia, las serraladas de la Fatarella, y á la esquerra las del Montsant, son los límits del horisó. Poch després de nostra sortida passa lo riu per entre duas massas rocosas, ahont se notan unas llargas líneas horizontals de quars, y després se veu lo pintoresch poble d'Ascó, escalant una montanya besada per lo riu, al cim de la qual hi ha las ruinas d'un castell que pertenesqué als templaris (las 5-20). Es tan gran lo nombre de finestras que, per efecte de sa posició, mostra Ascó, que en lo poble s'acostuma á dir: *Pera figas Ribarroja—pera finestras Ascó—y pera xicas bonicas—Mequinensa y Escatró*. Després de passat Ascó lo riu se divideix en duas branca, formant una illa, y á la vora esquerra hi ha lo poble de Vinebre, nom que, com feu notar molt oportunament lo Sr. Farrés, potser li ha sigut donat per bifurcarse alli l'Ebre.

Després de Vinebre segueix lo riu cap al E. fins al Pas del Ase, ahont gira cap al S., direcció que ja escassament deixa fins á Tortosa. Ignoro l'origen del nom que té lo Pas del Ase; sols puch dir que tots quedárem entussiasmats á la vista d'aquellas rocas que semblava anavan á desplo-marse. Lo vent acanalat que alli sempre hi domina posa en apuros á vegadas á las barcas, y contra d'ell tinguérem també de emplear nostras forsas pera anar endavant. Poch després d'haver sortit del Pas del Ase (las 6-25) creubárem

per davant de Garcia, alegre poble prop del qual vá á abo-
carse en l'Ebre lo Ciurana, després d'haver rebut las ay-
guas del Montsant. Aquí comensa ja á entreveures lo
castell de Mora, y després d'una revolta, apareixen, mi-
rantse fit á fit, las duas Moras : Mora d'Ebre y Mora la
Nova, la primera á la dreta y la segona á la esquerra. Mo-
ra la Nova, que té unas 100 casas, abans era un barri de
Mora d'Ebre, conegut ab lo nom de *Masos de Mora*; mes
en 1830 se segregá. Las set tocavan en lo campanar de
Mora d'Ebre quan entravam nosaltres en la plassa de la
iglesia. Aquell dia, 14 de Maig, hi havia firas, per lo que
estava tot plé de gent, y nos trobárem ab alguns tra-
valls pera tenir lloch en la fonda. Per fi nos allotjàrem
en la de la plassa.

Comensáren á celebrarse firas á Mora l'any 1332, en que
se li concediren á súplicas del infant comte de Prades.
Actualment n'hi ha tres vegadas l'any: los dos dias de Pas-
cua de Pentecostés, que son las que vegérem nosaltres, lo
2 d'Agost, que dura també dos dias, y la tercera lo 7 d'
Octubre, que fou otorgada en 1831 pera lo bestiar exclusi-
vament.

Lo castell, que s'eleva en una petita eminencia al costat
de la població, está actualment abandonat, y d'aquesta
eminencia la població va baixant cap al riu.

Mora es la vila més important que, després de Lley-
da, haviám trobat. Lo nombre de sos habitants no baixa
de 5,000, y son comers es bastant considerable. Una
bona carretera la comunica ab Gandesa, y altra ab Torto-
sa, y desde Mora la Nova altra carretera vá fins á Falset,
lo que fá mes visible la necessitat d'un pont que comuni-
que Mora d'Ebre ab Mora la Nova, puix lo sistema de

las barcas que hi ha pera atravessar lo riu resulta incòmodo, car, y algunas vegadas difícil. Després d'haver contemplat lo riu com se escorria silenciosament, tornàrem á la posada, ahont nos donàren un sopar bastant dolent y un llit idem, mes que no obstant aprofitàrem.

A las 5 del matí del dia següent, deixavam á Mora, y dirigint una última mirada á las históricas montanyas de Escornalbou, nos confiàrem al riu, que estava tan tranquil que, á no ser perque véyam desapareixer los arbres de las riberas, hauriam cregut que no 'ns moviam; y, en veritat, casi bé semblava mes que eran los arbres los qui corrian que no pas nosaltres, á quin efecte hi ajudava la gran evaporació que despedia 'l riu, que á poca distancia nos tapava la vista de son curs. Las flors ostentavan las mil perlas que 'ls acabava de regalar la rosada, y 'ls arbres, balancejantse dolsament, deixavan escapar aquell tresor que anava á fecundisar la terra. Anàrem seguint per entre ufanosas arbredas de salzers, albas y altres, que tapan la vista de Benisanet y Ginestar, pobles posats á curta distancia del riu. Davant de Ginestar hi havia abans una illa, mes ara han cegat lo bras secundari del riu ó *galatxo*, com allí 'n diuen, que la formava. Poch després, dalt d'un puig, se distingeix lo castell de Miravet; mes abans d'arribar á aquesta població té de costejarse una gran illa, formada per un galatxo que va directament á trobar lo poble, mentres lo bras principal per ahont teniam que passar nosaltres fá un rodeig. A las 6-15 desembarcàrem davant de Miravet. Tot seguit demanárem á uns homens que estavan molt ocupats en transportar un gros arbre, si era posible visitar lo castell, haventnos respost un que éll era á qui estavan confiadas las claus per son actual pro-

pietari, y que estava disposat á acompanyarnoshi. Atravesàrem lo poble, y pujàrem prest la ràpida pendent que condueix á la fortalesa, que malgrat de las inclemencias del temps y de la destructora mà dels homens, es de las més ben conservadas de Catalunya, atesa sa antiguetat, que 's remonta al sigle XIII.

MIRAVET.—VISTA DEL CASTELL.

Dibuix de D. Jaume Arolas, d' un cróquis del meteix.

Miravet y son castell fóren arrancats als moros l'any 1153 per Bernat de Castellet, durant lo regnat de Ramon Berenguer lo Sant. Aquest princep, després d'haver conquistat Tortosa y Lleyda, volgué acabar d'expulsar á la morisma de las terras catalanas, á qual efecte envià á Castellet á la conquesta de Ciurana y Miravet. La conquesta de Ciurana posá á proba lo valor dels nostres, puix los moros, favorescuts per la escabrositat del terrer, ab lo seu sistema de guerrejar, tenian ventatja y lluytavan ab fanatisme y desesperació. No obstant, Ciurana fou conquistada, y á aquesta conquesta seguí prest la de Miravet, que no podia ja defensarse, quedant en poder de Ramon Berenguer casi tot lo que forma actualment la Catalunya. Lo castell de Miravet, segons document que he vist en lo ar-

xiu de la corona d'Aragó, fou donat lo meteix any de sa conquesta als Templaris, en recompensa de la quinta part que 'ls hi corresponia de la conquesta de Mequinensa; puix, segons tracte que havian fet aquestos cavallers ab Ramon Berenguer III, y que acceptá també son successor, tenian un quint en las conquistas en que prenian part. Desde principis d' aquest sigle, lo castell pertanyia al Estat, que fá pochs anys lo enagená per una ínfima cantitat. En las darreras guerras civils ha representat un gran paper, haventsen apoderat los carlistas. En la guerra dels set anys, al ésser forsats á abandonar-lo, com á memoria de son pas, voláren un dels *cubos* de la fortalesa. En la última guerra lo general Martinez Campos tingué que posarhi siti formal, costantli vuyt dias l' apoderarsen. Feta aquesta rápida ressenya dels principals aconteixements històrichs del castell, indicaré lo que nos cridá en ell l' atenció. Encara que s'hi veuhen modernas construccions y recomposicions, la fábrika antiga es la dominant.

Després d'haver atravessat un portal que dona pas á una esplanada y á la porta que hi ha davant lo castell, á la dreta hi ha un' altra porta que condueix al pati, en la qual se veu una inscripció que diu: *reinando Carlos V, año 1839* , fixada probablement per algun soldat carlista. Al fons del pati hi ha una escala pera pujar á las habitacions del castell. A la dreta, á la planta baixa, hi ha una gran habitació, que probablement seria lo menjador, ab una magnífica volta de canó, y ab parets d'un gran espessor, encara que menor que en un' altra habitació del costat, ahont los murs arriban á adquirir un espessor de 23 pams. Visitárem també los pisos superiors, que son notables per sa antiguetat y solidesa de construcció. La ca-

pellera del castell es romànica. Al costat del altar hi ha una escala de caragol que conduheix a un terrat d'ahont se descubreix un magnífich panorama de montanyas. En efecte, sembla que un estiga en una gran vall sense sortida. La Serra del Cavall, lo coll de l'Áliga, lo Coll de Porrera, las Montanyas de Tivissa y de Cardó circueixen per tots cantons lo castell de Miravet que 's mira las hortas y 'l riu d'una alsada d'uns 100 metres. Arrancantnos á aquesta contemplació baixárem de la terrassa y prest del castell, y tornant á atravessar lo poble, quals cassas ruinosas semblava s'inclinessén endavant pera veurens passar, tornárem á embarcarnos á las 7-38. Lo paisatge es aquí espléndit. A poca distancia atravessa lo riu per entre unas rocas que 'n diuhen de *Penya-gats*, ahont hi domina casi sempre lo vent, de modo que un ditxo popular diu: *Qui en la penya dels Gats vol velejar á Miravet no té ganas d'arribar*, referintse als barcos que remontan lo riu. Se veuhen las rocas anomenadas la *Tortuga* y las *Orgas* ó *Flautas* per sa forma, que realment es molt semblant á aquells objectes. També hi ha la anomenada dels *Puntals* ó dels *Navarros*, á causa d'uns navarros que váren estrellarse contra ella. A las 9-3 passavam per davant de Benifallet, y poch després, á la dreta, vegérem una guixera que pertany á aquest poble. Aquí nos digué lo barquer que si voliam veure un gran caragol que mirassem enrera, y, haventho fet així, nos feu notar una montanya que afectava exactament la forma d'aquell animal, ab duas protuberancias que yenen á ésser las banyas del caragol.

Las montanyas segueixen formant las voras del riu á alguna distancia, donant al paisatge aquella grandiositat que no podan donar sino ellas. Serian las 10-30 quan un

gran soroll nos advertí que 'ns acostavam al assut de Cherta. No podiam menys de sentir una certa emoció al acostarnos al lloch ahont atrevits mariners han pagat ab la vida llur temeritat al volguer arrostrar la furia del riu que 's precipita de la altura d'alguns metres per dessorre unas rocas. Nosaltres felisment no teniam de passar per aquest perillós punt. Prenguérem per lo canal que hi ha construït, y á favor d' una exclusiva com la de Flix, anárem á trovar altra vegada l' Ebre. Varias barcas pescavan *al bou*, puix la pesca es abundant en aquest lloch. Al cap de pochi minuts se distingeix un poble que naturalment un creu esser Cherta, ja que acaba de deixarse l' assut que porta son nom; mes no es així, sinó qu' es Tivenys, y fundat en aixó en lo pays se diu; *Buscas á Cherta y veus á Tivenys*. Lo motiu de donarse al assut lo nom de Cherta es sens dubte la major importancia d' aquest poble sobre Tivenys. A Cherta no hi arrivárem fins á las 11-30 després d' una gran revolta que fá lo riu.

L' aspecte de las casas de Cherta, agrupantse al entorn de sa moderna iglesia, al peu de las montanyas de son nom y esparramantse fins á besar lo riu, es sumament pintoresch. Nos allunyárem d' aquest poble, recordant los combats que tant en ell, com en son vehí Tivenys tinguéren lloch quan la insurrecció de Catalunya contra Felip IV y també quan la gloriosa guerra de la Independencia y la no gloriosa dels set anys. Poch després, á la esquerra, se nota una gran extensió de terra ab molta verdura y molts arbres, que s' anomena *Torre del Bisbe*. A cosa de la una comensá á dibuixarse en l' horisó la silueta del castell de la Zuda de Tortosa, y luego distingírem sos fortins avansats de Tenazas y Cuartells; després vejérem ja

perfectament tot lo castell, dominant l' antiga Dertusa, la patria del inolvidable rector de Vallfogona, y de molts altres que podria citar y que recorda la posteritat. A la 1-10 desembarcavam en lo petit moll de Tortosa, situat á poca distancia del pont de barcas, que mereixeria ésser substituït per un de pedra, y així no podria succehir lo que succehí lo Desembre de 1623 en que, haventse gelat lo riu, los trossos de gel arrastrats per la corrent, ensopegant ab gran forsa ab lo pont, lo rompéren.

Tortosa ha tingut també que sofrir molt á causa de las inundacions del Ebre. La del any 1787 deixá per molt temps tristos recorts en los tortosins. Pera formarse idea de la catástrofe bastará dir que més de quatrecentas casas sofriren perjudici y que, de Tortosa solament, causá l' Ebre aprop de 100 víctimas y altras tantas en los pobles riberenys fins á Mora. Lo pont fou també romput en ocasió en que hi havia en ell 25 homens pera las maniobras, que afortunadament poguéren salvarse. També estigué á punt de rompres en la inundació del any 1866, en que un moli fariner de Vinebre, que lo riu venia arrastrant, topá ab furia ab lo pont fentlo doblegar. Aquesta inundació causá també grans perjudicis á Tortosa.

Poch diré respecte á aquesta ciutat, tant perque ab lo curt espay de 3 horas que en ella permanesquérem no es possible ferne una descripció, com per no cansar més als que tenen la benevolencia d' escoltarme y que segurament trovan ja massa llarch aquest mal coordinat escrit.

Tampoch entraré en las discusions que s' han promogut entre 'ls historiadors y geógrafos sobre si pertanyia ó no á la regió dels ilerjavons ó ilerjavons y sobre si Dertusa deu ó no identificarse ab la antiga ciutat anomenada *Ibe-*

ria ó ab *Cartago vetus*. Varis autors tractan aquesta matèria ab mestria. En quant á sa fundació molt difícil es precisar sa época exacta. D. Francisco Martorell fá remontar la antiguetat de Tortosa á Tubal, á qui atribueix sa fundació, y Pujades en sa crónica li donava per fundador á Birgo. Apesar de que no podem creure als dos citats autors, puix las rahons ab que apoyan sa afirmació cauhen per sa base, devem confessar que, segons varios datos, se presenta probable que Tortosa es molt anterior á la época dels romans, essent obra probablement de las colonias que vinguèren á poblar las costas del mar ibèrich.

Referent á son nom diré que de molt antich vé senyalada en los mapas ab los noms de Dertosa ó Dertusa y que los noms de Tulas, Serusa y Pertosa que alguns li atribueixen, si acás los há tingut promte los deixá per Dertosa, que los alarbs, que fixáren los noms de molts pobles, cambiáren en Tortosa.

La historia de Tortosa es la de tantas otras ciutats de Catalunya. Caiguda succesivament en poder dels romans, goths y alarbs, fou objecte de tres expedicions per part de Ludovich-Pio que per fi la arrancá al poder dels íslamitas, mes, caiguda de nou en son poder, fou definitivament rescatada per l'inclit Ramon Berenguer IV qui, després de sis mesos de siti, en 31 de Desembre de 1141 entrá en la Zuda. Una tercera part de la ciutat fou donada als genovesos, un' altra tercera part á En Guillem de Moncada y una quinta part als templaris, per la ajuda que respectivament havian donat. Aquest tracte demostra lo caràcter de nostre comte, que no reparava en que las condicions fossen onerosas ab tal de poder anar avant en sas conquistas. En 1153 comprá á la república de Génova sa tercera part per

16640 morobatins (1). Desde 1153 foren senyors de Tortosa los comtes de Barcelona en dos tersos y los Moncadas en un ters, fins á 1181 en que Alfons cedi als templaris lo que li corresponia á Tortosa (2). Desde aquesta fetxa fins á 1294 continuáren los templaris amos de las duas terceras parts de Tortosa y Moncada de l' altra. En 1294 Jaume II va volguer pera ell y sos sucesors la ciutat de Tortosa, á qual efecte doná á Guillem de Moncada los castells de Vilobar, de Candino y altres (3), y als templaris lo castell y vila de Penyiscola, las masias de Benicarló y Vina-roz, lo castell y vila d' Ares, Vinromá, Salsadella, Puig Albocacer y altres. Tortosa, donchs, fou del domini dels reys d' Aragó fins al regnat de Alfons IV que instituí á son fill Ferrant marqués de Tortosa, en perjudici dels drets del primogénit que fou Pere IV d' Aragó. Aixó suscitá grans dissencions entre 'ls dos germans Pere y Ferrant, que termináren ab la mort violenta d' aquest últim, després de la qual Tortosa y altres pobles, que de mala gana s' havian vist separats de la corona, tornáren á incorporar-se á ella. Á Tortosa se celebráren corts variass vegadas, essent notables las que hi haguéren després de la mort del rey Martí. Quan las sublevacions de Catalunya contra Joan II y Felip IV desempenyá Tortosa un gran paper y sofri varis sitis, especialment en la última, durant la que fou sitiada variass vegadas, ja per las tropas reals, ja per los catalans y francesos. També sofri molt en la guerra de successió

---

(1) Arxiu de la Corona de Aragó.

(2) Id. id.

(3) Id. id.

y de la Independencia, declarantse en totas duas sos habitants contraris als francesos.

Passaré ara á donar compte de lo més important que en ella vejérem. Després de havernos despedit del nostre barquer, que 's portá molt bé, anárem á dinar y nos dirigirem tot seguit á la catedral.

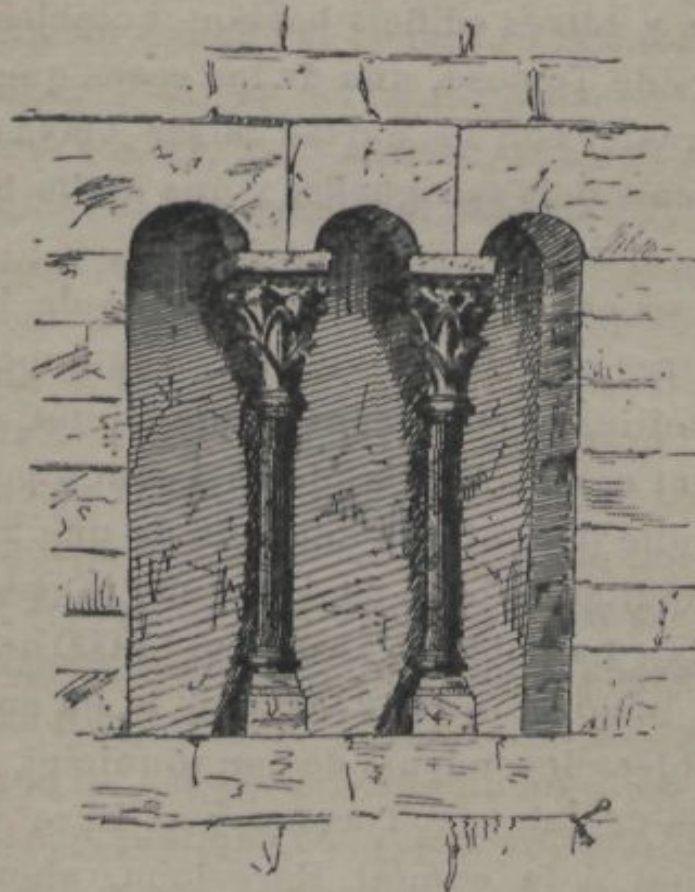
Aquesta catedral es una de las bonas mostrás del art gòtich y se comensá á construir en 1340, cedint lo bisbe Berenguer de Prats la décima part de sos fruits pera la construcció (1), y en 1441 fou consagrat lo temple. No obstant faltava la fatxada y alguns accessoris, lo qual se construí á principis del sígle xvii imitant l' estil toscá, lo que forma un contrast extrany y desagradable ab l' interior del temple, d' un gòtich de molt bon gust. Entrárem á la catedral per la porta del claustre, lo qual afecta una figura d' un trapeci, puix un de sos costats té nou archs, mentres los altres tres no 'n tenen més que set. Á la dreta de la porta, adossada á la paret, hi ha una finestra ab duas columnetas que despertá poderosament la nostra atenció. Examinadas detingudament y netejadas un poch, vejérem qu' eran d' un marbre vert y sos capitells nos indicavan la fetxa remota en que se construiren, essent son estil un gòtich-alarb. Los Srs. Arolas y Olivó ne traguérem dibuixos molt dignes d' esser examinats.

L' interior de la catedral está format per tres elegants naus, divididas per dos ordres de columnas; las duas laterals tenen cinch capellas cada una; la central, en l' espay comprés entre lo primer y lo tercer parell de columnas, conté lo cor, obra del renaixement. En la quarta columna

---

(1) Daniel Fernandez, *Historia de Tortosa*.

de cada banda hi està adossat un púlpit ab un passamà gòtic de pedra. Lo quint parell de columnas forma ja l'altar major, constituït per nou arcadas gòtiques ab columnas de menor volúmen. A aquestas nou arcadas hi corresponen nou capellas absidals, separadas per una paret ab

TORTOSA.—FINESTRA EN LA CATEDRAL.

Dibuix de D. Jaume Arolas, d'un croquis del mateix.

uns preciosos calats en la part superior y de lo mellor que hi ha en son gènero. Es de notar també, com una particularitat de aquesta fàbrica, que en tótas sas finestras, en lloch dels vidres de colors, generals en tals edificis, hi ha unas transparents taulas d'alabastre. La catedral conté varias reliquias, essent la que més celebritat ha adquirít la

de la Santa Cinta, que's guarda en una sumptuosa capella. No referiré la tradició referent á aquesta reliquia, puix es molt coneguda.

Sentint lo deixar tan aviat aquella obra d' art, anàrem á recorre un poch la població, y al pas vejérem lo palau episcopal, las Casas Consistorials, la casa anomenada la Alambra y altres edificis bastant notables. Al recorre los carrers de Tortosa, una de las cosas que cridan la atenció del foraster son las curtas calsas blavas dels tortosins, rudiments dels saragüells, y que no 'ls hi arriban als genolls.

A Tortosa se conservan encara restos de las antigas murallas y altres objectes que testifiquen sa importancia en los temps primitius. Actualment es una ciutat de bastant comers, podent esser considerada casi com á port de mar, puix l' Ebre, que té aquí una amplada de uns 220 metres, per una profunditat de prop de 4, permet lo pas á barcas de bastant calat. La població es de uns 14,000 abitans, als quals deuen afegirse uns 12,000 que hi ha en arrabals, caserius y poblets dependents de son municipi.

Era hora ja de deixar á Tortosa y al Ebre regressant á gran velocitat á la comtal Barcelona, ahont haviam deixat los nostres interessos y las nostras afeccions. Lo tren al partir de Tortosa segueix algun temps la vora esquerra del Ebre, hasta que, girant bruscament cap al N E., lo deixa definitivament, y aquest, continuant son curs, vá á morir al cap de poch en los arenals dels Alfachs y del Fangal y dividit en diferents brassos dona al mar son contingent.

Seguint lo tren sa rápida carrera, apenas nos deixá veure las minas del antich castell dels cavallers de

S. Jordi de l' Alfama en lo coll de Balaguer (1) y lo bonich port de Salou, tant célebre en la antiguetat, y del qual, segons diu Jaume I en sa crónica, sortiren los vaixells que conduhiren als conquistadors de Mallorca. Despres d' atravesar l' antich Tubi ó Tulcis (*Francolí*) (2) nos aturárem davant de Tarragona.

* Empresa altra volta la marxa, arrivavam á Barcelona abans de las onze, quedant tots sumament complascuts de la magnífica excursió que acavavam de fer y que tothom procurá fos profitosa: qui trayent dibuixos, qui observant las altituts ab lo barometre, qui recullint noticias y datos d' interés.

D' aquesta primera excursió fluvial que la ASSOCIACIÓ pot consignar en sas actas, ne guardarém grata memoria tots los que hi assistirem, y ara, havent complert ab mon dever de soci, dono terme á aquesta relació, quedantme la mes viva satisfacció en l' esperit per haver pogut contribuir, encara que ab una petita pedra, al edifici dels treballs de la CATALANISTA.

---

(1) Aquesta ordre fou instituida per D. Pere II d' Aragó en 1201 y en 1399 fou incorporada á la ordre de Montesa per lo célebre Benet XIII.

(2) Cortés y Lopez diu que lo nom actual de Francolí es una composició de Blamcolini y se apoya ab Plini que diu: «La España exterior excede y sobresale en la blancura del lino y la causa es el torrente que baña á Tarragona»

JOAN A. TUSQUETS.
